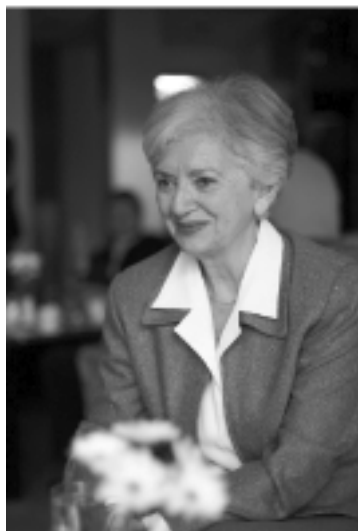

R

AZGOVOR S ETNOLOGINJOM ALEKSANDROM MURAJ

(razgovor vodile **Valentina Gulin Zrnić** i **Iva Pleše**)

Aleksandra Muraj umirovljena je etnologinja, zaslužna znanstvenica Instituta za etnologiju i folkloristiku te dobitnica nagrade Hrvatskog etnološkog društva za životno djelo. Povod razgovoru njezina je nova knjiga objavljena prošle godine pod nazivom *Zagrebačka blagdanska ozračja. Slavlja, priredbe, zabave na početku 20. stoljeća*. Teme u knjizi dotiču istraživanja grada, običaja, svakodnevice i društvenih odnosa u turbulentnom razdoblju prvih dvadeset godina dvadesetog stoljeća. Ova je knjiga obilježena studioznim pristupom izvorima, osjetljivošću za društvenu i kulturnu dinamiku te dijakronijsku kontekstualizaciju, a to su ujedno i važne odrednice ukupnog pristupa i znanstvenog rada Aleksandre Muraj. Kao etnologinja koja je djelovala u raznim sferama etnološkoga rada (muzeološkom, nastavnom, znanstvenom), koja je inovirala neka područja istraživanja (kultura stanovanja, istraživanja nošnje), nastojala za interdisciplinarnošću i raznolikošću pristupa nestandardnim etnografskim izvorima (novine, crteži, pisma), Aleksandra Muraj sugovornica je s uvidom u više od pola stoljeća hrvatske etnologije.

Aleksandra Muraj, 2004. (Snimio I. Lozica, Dokumentacija IEF foto 49770)

Kao etnologinja ste započeli karijeru u Gradskom muzeju Karlovac početkom šezdesetih godina, potom ste gotovo desetljeće i pol radili na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a 1980. zaposlili ste se u ondašnjem Zavodu za istraživanje folklor, današnjem Institutu za etnologiju i folkloristiku. Prošli ste razne etnološke djelatnosti i tako surađivali s etnolozima različitih orijentacija i interesa i na neki način ih spajali. Kako ste i koliko uspijevali povezati i pretakati znanja iz tih raznih djelatnosti (muzeološka, nastavna, znanstvena)?

Moje djelovanje u tri različite etnološke institucije bilo je zapravo više slijed životnih okolnosti negoli smišljeni izbor iako mi se danas, sa distance, čini da je taj izbor bio logičan, štoviše kompatibilan. Počelo je onog trenutka kada mi je ondašnji pročelnik Odsjeka za etnologiju, profesor Milovan Gavazzi, nakon uspješno položenog diplomskog ispita spomenuo da će muzej u Karlovcu raspisati natječaj za kustosa etnologa. Premda je Zagreb mjesto mog rođenja, školovanja i življenja, a kroz Karlovac sam dotada samo prolazila na putu prema moru i ništa nisam znala o toj sredini, bez krznanja sam prihvatila tu šansu. Imala sam sreću da je taj omanji muzej, premda kompleksnoga tipa – što znači da nije imao samo etnografski odjel nego i kulturno-historijski te prirodoslovni odjel – bio suvremeno uređen i znalacki vođen. Uz upoznavanje s neophodnim muzeološkim poslovima kao što je akvizicija muzejskih predmeta, njihova obrada i katalogiziranje te izložbena i izdavačka djelatnost, za moje je šegrtovanje u tom muzeju presudna bila mogućnost terenskog istraživanja. Mnogobrojni susreti sa stanovnicima seoskih naselja Pokuplja, Korduna i Žumberka pogodovali su mojem spoznavanju njihova načina života. Kako se to zbivalo u prvoj polovici 60-ih godina dvadesetoga stoljeća, još je bilo poprilično sačuvanih raznolikih izražaja tradicijske kulture. Mislim da je to bitno utjecalo na formiranje moga metodološkog pristupa jer su gotovo svi moji kasniji radovi utemeljeni na vlastitim terenskim spoznajama.

Nakon petogodišnjeg djelovanja u muzejskoj struci ondašnji pročelnik Etnološkog odsjeka Filozofskog fakulteta u Zagrebu, profesor Branimir Bratanić, pozvao me da se natječem za mjesto asistenta na Odsjeku za etnologiju i ujedno upišem poslijediplomski studij. Prihvatila sam taj izazov da dotadašnju muzeološku djelatnost zamijenim pedagoškim radom. Kontakt s mladim ljudima, studentima, uvijek je poticajan. Pažljivo sam osluškivala njihove reakcije na moja izlaganja kako bih neprestano preispitivala vlastite poglede i pristup struci. Trudila sam se k tome da ih, osim u spoznaje na akademskoj razini, uvedem i u stjecanje praktičnih iskustava putem kraćih i dužih boravaka na terenu. To je, međutim, uslijed kompliciranih uvjeta tako glomazne organizacije kao što je Filozofski fakultet bilo prilično teško i nije bilo moguće ostvariti u mjeri u kojoj sam to željela. Premda je posao u nastavničkoj djelatnosti bio obiman, nisam ni u to doba mogla sasvim potisnuti svoj istraživački nerv, pa sam se u vrijeme ljetnih praznika uključivala u projekte drugih etnoloških institucija. Tako sam sudjelovala u projektu HED-a o istraživanju neposredne zagrebačke ruralne okolice, koji se provodio u okrilju Etnografskog muzeja, zatim u projektu Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u istraživanju Rastoka kraj Slunja, pa ondašnjega Zavoda za istraživanje folkloru u izučavanju života i kulture na otoku Zlarinu i dr. Ovo posljednje bilo je, čini se, presudno da me tadašnja ravnateljica Zavoda Dunja Rihtman-Auguštin pozove da se natječem za ispražnjeno mjesto asistenta u zavodskom Odsjeku za običaje. Bio mi je to novi izazov ne samo zbog toga što bi mi se napuštanjem nastavničkog rada oslobodilo više vremena za meni bliži istraživački rad, već i zbog činjenice da su se vodeći stručnjaci Zavoda, kako etnolozi, tako i folkloristi, u to doba – a to je početak 80-ih godina – već uvelike distancirali od dotadašnje dominacije kulturnohistorijske orijentacije, kakva je prevladavala na studiju, zanimajući se za ljudsku svakodnevicu različitih društvenih slojeva, za poimanje kulture kao komunikacijskoga procesa i za slične tada moderne teorijske koncepcije. Takav mi je pristup bio osobito privlačan pa sam u Zavodu, koji je u međuvremenu promijenio ime u Institut za etnologiju i folkloristiku, provela posljednjih dvadeset sedam godina svoga staža, sudjelujući u njegovim projektima i primjenjujući iskustva stečena kroz muzejsku i nastavničku praksu.

Kako ste se uopće odlučili studirati etnologiju? Je li to bila popularna znanost sredinom pedesetih godina? Kako je izgledao studij etnologije i sjećate li se predavanja koja ste slušali?

Maturirala sam 1955. godine i toga mi je ljeta na moru – dobro se sjećam – došao u ruke jedan članak iz *Vjesnika* u kojem su se analizirali različiti elementi, različitog podrijetla, koji su ušli u našu civilizaciju, primjerice: pidžama iz Indije, kravata iz Hrvatske... Čitala sam ga i mislila: pa mi o tome ništa ne znamo, nikada nismo ništa o tome učili u školi, a to je nešto što bi moglo biti interesantno. Budući da sam poznavala neke etnologe, porazgovarala sam s njima i tako se odlučila za studij etnologije.

U vrijeme kada sam počela studirati nije još postojala jednopredmetna etnologija pa sam uz etnologiju upisala i tada zvanu jugoslavistiku, to jest srpsku, slovensku i hrvatsku književnost te hrvatsko-srpski jezik. Riječ je bila o tako velikoj grupi da mi je, kad sam se upisivala, tajnik rekao da misli kako to neću moći svladati. Uskoro je međutim bio osnovan jednopredmetni studij etnologije, pa kako su se istodobno dogodile neke promjene u mom privatnom životu, nakon dva već položena ispita napustila sam jugoslavistiku. Kao studenti na jednopredmetnoj etnologiji imali smo više nastavnih obveza i više ispita u odnosu na one koji su etnologiju studirali kao dio dvopredmetne grupe.

Što se tiče organizacije studija, studenti svih četiriju godina zajednički su slušali Gavazzijeva predavanja i neka Bratanićeva, koja su se održavala u ciklusima. Profesor Bratanić predavao je *Uvod u etnologiju* samo za studente prve godine, a seminar je držao za starije godine. Poseban je još bio seminar profesora Gavazzija, koji se uvijek održavao petkom poslijepodne, a sudjelovali bi i apsolventi. Tada, kada sam ja studirala, još nije bilo ni nove zgrade Fakulteta, nego je Odsjek za etnologiju bio smješten u Ćirilometodskoj ulici, u prostoru koji nam je omogućavao da su se svi studenti i apsolventi poznavali i družili se.

Kasnije, kada sam i sama radila na fakultetu već je postojao *numerus clausus*. Moglo se upisati, mislim, dvadeset studenata pod A i dvadeset pod B – tada je bio takav sustav dvopredmetnosti. Naravno, previše s obzirom na mogućnosti radnih mjesta.

Na fakultetu ste, na Odsjeku za etnologiju, radili dugi niz godina: tko je sve tada radio na Odsjeku i je li Odsjek imao svoje istraživačke projekte? Je li bilo političkih pritisaka?

Nastavno osoblje činili su profesor Bratanić, docentica doktorica Đurđica Palošija i nas četvero asistentata: Marija Išgum, Vitomir Belaj, Jasna Andrić i ja. Jesmo li djelovali kao jedinstvena grupa – nisam baš sigurna. Sve su to bile dosta jake individualnosti. Uopće, na Filozofskom fakultetu zbog raznolikosti nastavnih predmeta i mogućnosti njihova kombiniranja teško je bilo postići neku zajedničku atmosferu. Odsjek je imao svoje projekte: jedan je bio istraživanje obiteljskih zadruga, a drugi veliki projekt bio je Etnološki atlas Jugoslavije – središte toga projekta bilo je u Zagrebu i na tome smo, uz djelatnike u samom Centru za pripremu Etnološkog atlasa Jugoslavije, koji je kasnije preimenovan u Centar za etnološku kartografiju, i mi mnogo radili. Napor s Atlasom bio je prilog znanstvenom utemeljenju discipline, ali nisam sigurna je li taj pokušaj uspio i u europskim razmjerima. Teško je bilo postići znanstvenu egzaktnost, posebice stoga što je u starijim etnografskim izvorima izostajalo vremensko određenje; pojave su se opisivale kao da su postojale oduvijek. Atlas je to također pokazao i on je (odnosno kartografija) kao metoda zapravo odumro.

Nije mi poznato da je bilo političkih pritisaka. Doduše, među profesorima na Filozofskom fakultetu 1970-ih godina, koji su bili marksistički orijentirani posprdno se govorilo o *katoličkoj etnologiji*. Smatralo se da je riječ o nečemu konzervativnom, *bave se tamo nekim običajima*. Ne mogu procijeniti je li etnologija od toga imala koristi ili štete. Dunja Rihtman-Auguštin postavila je tezu po kojoj je bilo jako dobro da su Gavazzi i raniji et-

nolozi nastojali biti apolitični jer se zato nitko od političara nije puno bavio etnologijom. Dunja je za to imala neko čulo, sama je bila organizirana stranački pa je valjda imala i više uvida u sve to.

Koje ste predmete predavali na fakultetu?

Tadašnja je organizacija bila takva da je profesor Bratanić, koji je bio pročelnik, asistentima dozvoljavao da vode takozvane proseminare. To su bile obavezne vježbe iz pojedinih područja. Ja sam dobila područja iz materijalne kulture, što je donekle bilo vezano na moje dotadašnje muzejsko djelovanje, tako da sam predavala ruralno graditeljstvo, rukovorstvo i nošnje.

Jedno područje materijalne kulture – ruralno graditeljstvo – izabrali ste i za temu svoje disertacije i to je područje u kojemu ste svojim pristupom izašli iz uske sfere materijalne kulture i proširili temu prema kompleksnom istraživanju kulture stanovanja. Kako je do toga došlo?

U starijoj se etnologiji tematici stanovanja pristupalo kao dijelu materijalne kulture. Izučavalo se u prvom redu pojedine kulturne elemente poput vanjskih oblika nastambi i njihove unutrašnje opreme. Međutim, u okviru novijih teorijskih orijentacija valjalo je proširiti kut motrenja i pomaknuti ga s kulturnih elemenata na njihove nositelje, na ljude i njihove doživljaje stambene i prostorne sredine, na odnos čovjeka prema njegovoj kulturnoj i prirodnoj sredini. U to doba, kada sam se ja time počela baviti, postupno se u stranoj literaturi, pa ponešto i u domaćoj – kada govorim o domaćoj, to se odnosi na jugoslavensku literaturu, pretežno slovensku – počeo javljati termin kultura stanovanja, širega značenja. Kada sam odlučivala što će biti predmet moje doktorske disertacije, na taj me pojam upozorio profesor Slavko Kremenšek iz Ljubljane. Kao moj budući mentor, smatrao je da bi taj novi pojam trebalo teorijski odrediti i zatim ga empirijski potvrditi i valorizirati. Pokušala sam to učiniti provedši dubinsko istraživanje u žumberačkom naselju Sošice. Ocrtavši prostorne i povijesne koordinate lokaliteta, u širem i užem smislu, pažnju sam usmjerila, osim na materijalni aspekt kao što su obilježja građene sredine, također i na društveni aspekt. Bavila sam se ponašanjem u stanu s obzirom na namirivanje osnovnih potreba, s obzirom na kućne djelatnosti koje su tipične za ruralno naselje, s obzirom na obiteljski i društveni život. A onda sam se pokušala pozabaviti i s duhovnim aspektom opisivši stambene vrednote poput estetskih i etičkih te predodžbe Sošičana o stambenoj i životnoj sredini. Sve to, tu *kulturu stanovanja*, nastojala sam promatrati kao mobilni kompleks, kao trajni proces uvjetovan širim kulturnim kontekstom.

A. Muraj prilikom etnološkog istraživanja i prikupljanja muzejskih predmeta na Žumberku, 1963. (nepoznat fotograf, Dokumentacija IEF foto 40081)

Uvođenje pojma *kultura stanovanja* u hrvatskoj je etnološkoj produkciji imalo ponešto sljedbenika. Tu bih rekla da me život naučio da za štošta treba imati strpljenja. Primjerice, kad je moje bavljenje predodžbama o životnoj sredini i upozorenje na subjektivni doživljaj vlastitoga prostora stanovanja i življenja bilo objavljeno godine 1989., nije doživjelo ama baš nikakav odjek. Čak ni na obrani disertacije: na taj dio se nitko nije osvrnuo. Izgleda da im je to bilo tako novo i čudnovato. Tek punih dvadeset godina kasnije, 2011., kad se etnološki fokus usmjerio propitivanju prostora, mjesta i nemjesta, bilo je prvi put zapaženo.

Gdje ste nalazili inspiraciju za takav novi pristup?

Čitala sam stranu literaturu, njemačke i francuske autore, a posebno poticajna bila mi je knjiga Margaret Tränkel (*Wohnkultur und Wohnweise*, objavljena 1972.). Ali, dozvolit ću si da kažem, ako je netko ozbiljan istraživač, neke mu se stvari same nametnu. Moje je istraživanje bilo dubinsko: nisam na terenu bila jedanput, dvaput, nego sam čitav jedan veliki vremenski period tamo višekratno boravila. Ostajala bih u jednom mahu obično po četiri-pet dana, što je opet povezano s raznim terenskim teškoćama kao što je neadekvatni smještaj, pomanjkanje higijenskih uređaja i dr. Ali saživjela sam se sa svime i neke su mi se ideje nametnule same od sebe pa sam mislila: *idem probati...*

Ipak, 1988. godine kada se u Zagrebu održava XII svjetski kongres antropoloških i etnoloških znanosti, jedna je sekcija posvećena arhitekturi i u njoj i Vi sudjelujete, zajedno s arhitektima i povjesničarima umjetnosti, gdje se ipak arhitekturi pokušalo pristupiti na tragu interdisciplinarnosti koju ste spomenuli, a tu su i druge struke koje su mogle obuhvatiti fenomen kulture stanovanja – ekonomisti, demografi, psiholozi... Kako u vezi s interdisciplinarnošću gledate na odnos etnologije i historije, posebno s obzirom na Vaš izraženi interes za djakronijsku dimenziju raznih tema kojima ste se bavili?

Tu su sekciju na svjetskom antropološkom kongresu inicirali konzervatori, naši kolege koji su radili u službi zaštite spomenika kulture i koji su imali veću suradnju s arhitektima jer je to u prirodi njihova posla. Naše kolege koji su radili na zaštiti spomenika, Ksenija Marković primjerice, prihvatili su, čini mi se, taj širi pogled na arhitekturu. S obzirom na to da sam *kulturu stanovanja* odredila kao složenu pojavu, sastavljenu od spleta različitih (promjenjivih) odnosa, smatrala sam da bi za njezino izučavanje bila potrebna suradnja različito obrazovanih stručnjaka: uz etnologa i arhitekta ravnopravnu bi ulogu imali i povjesničari umjetnosti, prostorni planeri i ekolozi, a u širem smislu dragocjena bi bila i suradnja historičara, demografa, sociologa, psihologa i ekonomista. Danas sam svjesna da je to bila utopijska ideja; nije mi poznato da se ikada provela u praksi.

Što se tiče odnosa etnologije i historije, ne bih željela generalizirati na način da kažem da je taj odnos prijeko potreban. Mislim da će svaki istraživač prema svom cilju, predmetu koji je odabrao i metodologiji koju primjenjuje, odlučiti treba li mu takav odnos. Mogu govoriti samo o svome pristupu. Uvijek mi je bilo važno da predmet kojim se bavim stavim u neki vremenski kontekst, jer nam on omogućava da ga lakše razumijemo. Kao ilustraciju navest ću vam jedan vrlo bizaran primjer. Među ostalim bavila sam se istraživanjem alternativnog trgovanja te sam proučavala sajam rabljenih automobila i rabljene robe na zagrebačkom sajmištu, što je bio jedan moj prilog istraživanju grada. Godine 1990., kada sam tamo istraživala, jedan od artikala koji se uspješno prodavao bile su limenke s "čistim hrvatskim zrakom" – dakle, jedan apsurdni artikl, koji je tada imao kupaca. Ali, ako je to bila 1990., ako je to bilo društveno-političko vrijeme kada je Hrvatska pokušavala izaći iz Jugoslavije, osamostaliti se, onda je takav artikl imao svoju publiku. Uvjerena sam da danas, nakon dvadesetak godina života u samostalnoj državi, taj artikl više ne bi imao prođu.

Suradnja o kojoj govorimo mogla bi se ostvariti na još jedan način i mislim da su etnolozi čak nekako i dužni na tome raditi. Ilustrirat ću to klasičnom etnološkom temom – odijevanjem. Svi smo mi ponosni na naše narodne nošnje koje se čuvaju u etnografskim muzejima, te još i danas pratimo drugi život nošnje, s obzirom na to da ih čitav niz folklornih društava obnavlja, na bolji ili lošiji način. Dakle, nošnja još uvijek živi. Ali, iz kojeg su vremena te nošnje na koje smo ponosni? Zapravo, iz devetnaestog ili prve polovice dvadesetog stoljeća. Pitamo se koliko znamo kakvo je odijevanje bilo u osamnaestom, sedamnaestom, šesnaestom stoljeću? Priznajmo da o tome jedva išta znamo. A na to bi pitanje etnologija morala odgovoriti, što je moguće jedino ako je istraživač osposobljen da radi na arhivskim izvorima i na način na koji rade povjesničari. Tu bi suradnja bila itekako potrebna i svaka bi od tih struka na neki način mogla profitirati.

A. Muraj prilikom terenskog istraživanja na Kordunu, Sjeničak 1962. (nepoznat fotograf, Dokumentacija IEF foto 40082a)

Doktorirali ste u Ljubljani kao i još neki etnolozi iz Hrvatske u to doba, poput Dunje Rihtman-Auguštin. Odakle ta orijentacija prema Sloveniji i postdiplomski studij u Ljubljani?

Postdiplomski studij nisam završila u Ljubljani, nego u Zagrebu, u generaciji sa Zoricom Vitez i Mirjanom Jakelić, kod profesora Bratanića i profesora Gavazzija koji je tada još uvijek predavao. Zašto sam nakon završenog postdiplomskog studija u Zagrebu otišla u Ljubljanu i zašto sam zapravo tek tada doktorirala? Kod profesora Gavazzija i profesora Bratanića, koji su u to doba bili u već vrlo visokoj životnoj dobi, završili smo dodiplomski pa poslijediplomski studij, a k tome su nam oni bili i šefovi. Imala sam osjećaj da mi studij u Zagrebu više ne predstavlja nikakav izazov. Za to se vrijeme u Sloveniji etnologija razvijala na malo drukčije načine nego u Hrvatskoj, premda je na akademskoj razini počela djelovati znatno kasnije negoli u Hrvatskoj. Na katedru su došli novi mlađi ljudi donoseći sa sobom svježinu. Nisam htjela prijaviti doktorat u Ljubljani u vrijeme dok sam bila zaposlena na Filozofskom fakultetu u Zagrebu; činilo mi se da to ne bi bilo osobito korektno. Ali onoga časa kada sam prešla u Zavod, odmah sam prijavila doktorat u Ljubljani. Prije toga je i Zorica Vitez tamo doktorirala na etnologiji, a Dunja Rihtman-Auguštin na sociologiji. Ondje su se provodili neki drukčiji pristupi što se meni činilo izazovnim.

Rekli ste da ste nove tendencije osjećali i u Zavodu, ali ste u to vrijeme još bili na Odsjeku. Je li se tada s odsječke strane osjećao antagonizam?

Ne, ne mogu reći da se radilo o antagonizmu, ali nije bilo neke simpatije. Što se mene same tiče, ja sam već tada, još prije sudjelovanja u zavodskom projektu istraživanja na Zlarinu, u *Narodnoj umjetnosti* objavila članak o kulturi stanovanja u Jalševcu. Uspješno sam surađivala s kolegama s Instituta.

Kakva je bila suradnja s ostalim centrima: rekli ste ranije da je "domaći" prostor nekada bio jugoslavenski prostor – koliko je bilo suradnje između Sarajeva, Beograda, Ljubljane i Zagreba?

Hrvatsko-slovenska suradnja je bila jako dobra. Prema ideji profesora Kremenšeka i Slovenskoga etnološkog društva, a koju je prihvatilo Hrvatsko etnološko društvo, redovito su se održavali znanstveno-stručni susreti okupljeni oko projekta *Hrvatsko-slovenske etnološke paralele – Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije*. Namjera im je bila da se spoznaju i bolje razumiju interetnički odnosi dvaju susjednih naroda, propituju fenomeni koji pridonose stvaranju nacionalnih identiteta u pograničnim područjima te da se rasprave odnosi između pojava lokalnoga, regionalnog i nacionalnog identiteta.

Što se tiče jugoslavenske razine, ona se ponajprije ostvarivala kroz projekt Etnološkog atlasa Jugoslavije. K tome, u to doba dok je još postojalo Etnološko društvo Jugoslavije, svake druge godine održavao se kongres u drugoj republici na kojem smo se sastajali. Izlaganja s kongresa objavljivala su se u zajedničkoj publikaciji *Etnološki pregled*, što je također pogodovalo određenim kontaktima.

Što se tiče odnosa između hrvatske i slovenske etnologije na sveučilištu, danas više nemam pravi uvid, ali u svakom slučaju se i u Zagrebu štošta promijenilo. Naši stari profesori – koji su imali silno veliki ugled pa se pokraj njih nije moglo tako lako uvoditi nešto novo – napustili su nas, došli su novi mladi ljudi, što je uvijek poželjno. Koliko mogu kao autsajder procijeniti, mislim da je danas situacija sasvim drukčija. Ukupna se etnološka scena sada razvija u različitim pravcima, što je uvijek dobro, a kakvi će biti ishodi ne bih se usudila predviđati.

Vaša posljednja knjiga je gradske tematike, ali to nije jedino Vaše istraživanje gradskih tema. Kada grad postaje istraživačkom temom u etnologiji?

Istraživanje grada u domaćoj je etnologiji započelo upravo u okrilju Instituta 70-ih godina dvadesetog stoljeća dekonstrukcijom etnološkog predmeta. Dotadašnji je predmet – seljaštvo i njegova osebujna kultura – bilo već uvelike transformirano i mnoge su pojave bile pred iščeznućem, a raslo je uvjerenje da i svakodnevna gradska kultura može biti vrijedna pažnje. Svakodnevno gradsko pripovijedanje, proslavljanje ispita zrelosti, značenje novinskih osmrtnica, dječje igre i drugo, bile su teme kojima su se tih godina bavili suradnici Instituta. Ja sam se priključila istraživanjem Hrelića, a završila istraživanjem Zagreba i njegove kulture svetkovanja. Početni prilog gradskoj tematici bio je, naime, članak "Alternativno trgovanje između potrebe i rasonode" iz 1990. godine – radilo se o izvannormativnom trgovanju na svakotjednom zagrebačkom sajmu rabljene robe i rabljenih automobila – a završni 2013. godine objavljena knjiga *Zagrebačka blagdanska ozračja. Slavlje, priredbe i zabave na početku 20. stoljeća*. Njome sam htjela upozoriti na važnost kulture svetkovanja u životu svih društvenih slojeva, na prigode koje ne ispunjavaju samo slobodno i privatno vrijeme pojedinca, nego određuju i javni život pa su nedvojbeni sastojak urbane kulture.

Čini se da je postojala velika otvorenost i dobra sinergija u Institutu jer inače takve nove teme možda ne bi bile prihvaćene. Kako je funkcionirala interdisciplinarnost u Institutu?

Bila je dobra sinergija. I da budemo sasvim pravedni, to je bila jednaka ili možda i veća zasluga folklorista, posebno Maje Bošković-Stulli. I folkloristi i etnolozi imali su zajednička nastojanja i zajedničke interese u istraživanjima.

Što se tiče institutske interdisciplinarnosti, i predmet etnologije i predmet folkloristike je zapravo isti. Općenito rekavši, u središtu interesa etnologije/kulturne antropologije i folkloristike su kulturna dobra neke ljudske zajednice specifična po tome da su se učila i reproducirala usmenim putem, kojim ta zajednica izražava svoj kulturni i socijalni identitet. Opći predmet je dakle zajednički. Ono što je za folkloristiku specifično jest da se bavi umjetnošću. Budući da ona proučava umjetničke izražaje: književne, glazbene, plesne, likovne i sl., za svaku od tih djelatnosti potrebno je i posebno obrazovanje. Dakle, riječ je o samosvojnim specifičnim disciplinama, i kao takve ih treba tretirati, ali njih, prema mojem mišljenju, povezuje opći zajednički predmet. Stoga prepletanje folklorističkih i etnoloških ishoda može samo pridonijeti obogaćivanju spoznaja obiju struka. To je moj načelni stav. Koliko se to u praksi provodilo u Institutu – rekla bih da jest. Uzmemo li kao primjer naše velike monografije, vidjet ćemo da su u njima zastupljeni i folkloristički i etnološki prilozi. Takvo prepletanje uvijek može biti samo plodonosno.

U Vašem istraživačkom radu primjećujemo korištenje najrazličitijih vrsta izvora – od klasične terenske građe do različitih tekstualnih izvora – novina i pisama.

U svojim sam se radovima služila i nestandardnim izvorima, što je bila posljedica nastojanja da istraživanu pojavu sagledam u širem kontekstu. Ako se odlučite za takav pristup, a pritom ste uporni istraživač, neki će vam se nestandardni izvori i sami nametnuti. Treba ih samo prepoznati. Prisjećam se svoga istraživanja Jalševca, sela u zagrebačkoj okolici. U tijeku mog boravka jedan od mojih starijih kazivača ispričao je da je njegov pokojni otac bio seoski dobošar. To je čovjek koji je u selo donosio vijesti, različite komunalne obavijesti, a svoj je dolazak najavljavao bubnjanjem. Pričajući o svome ocu, donio je omanju drvenu škrinju s tavana, koja je bila puna raznih papira. Bile su tu obavijesti koje je njegov otac čitao suseljanim. Međutim, među papirima koje sam pregledala – a svi su bili puni vlage, pa sam ih odnijela kući i sušila na svojoj terasi – bio je jedan svežanj pisama njegova oca, koji je kao vojnik služio u Prvom svjetskom ratu, 1917. godine. Ta je pisma pisao iz kasarne kući, svojoj obitelji. Ono što mi je zapelo za oko jest da on neprestano u njima daje upute u vezi uroda, poljoprivrede, stoke, i preporuke što treba sijati, što treba prodati i tome slično. Bio je to za mene zorni primjer kako funkcionira njihova ekonomija. Pa zašto da onda ne iskoristim pisma kao izvor?

Gdje su pisma na kraju završila?

Čovjek mi ih je ustupio da ih pogledam s time da sam mu obećala da ću mu ih vratiti. Sva sam mu pisma osušena vratila, ali sam ih prije toga prepisala, tada još na pisaćoj mašini.

Vaš istraživački rad s djecom također je bio novina u domaćoj etnologiji, kao i korištenje dječjih crteža kao izvora. Što Vas je na to potaknulo?

Istražujući kulturu stanovanja u Sošicama smatrala sam da ne bih smjela zanemariti dječju populaciju i dječje predodžbe o stambenoj sredini. Kako se radilo o učenicima prvih četiriju razreda osnovne škole, činilo mi se da će se ti mališani lakše izraziti kroz crteže, koje su zatim sa mnom u razgovoru naknadno komentirali. To sam sve dakako radila u dogovoru s učiteljicom. Međutim, ti crteži sami po sebi nisu mi mnogo kazivali, jer do tada nisam imala nikakva iskustva. Da bih nešto više o tome saznala, upriličila sam usporedno istraživanje na istu temu s djecom istovjetne dobi, ali u jednoj gradskoj školi, konkretno u zagrebačkom naselju Travno. Usporedba tih radova dala je zanimljive rezultate. Suradnja s učiteljicama, bez čije se pomoći to ne bi moglo ostvariti, u oba se slučaja odvijala bez teškoća.

Veza s Travnom je bila Dunja Rihtman-Auguštin, odnosno njezino stanovanje u tom novozagrebačkom naselju?

Mislim da je bila Dunja, ali se više ne sjećam. Uspostavljanje kontakta nije bilo komplicirano. Otišla sam kod pedagoginje, rekla čime se bavim, pitala bi li to bilo moguće. Izabrala sam treći razred kao neku dobnu sredinu prema sošičkim učenicima i nije bilo nikakvih problema. Nisam trebala tražiti nikakve dozvole, sve se odvijalo najprirodnije.

Koje ste još izvore koristili?

Treći izvor kojim sam se služila, za moju posljednju knjigu koja se bavi Zagrebom, bila je novinska građa, kao moj najvažniji i najobimniji izvor. Ali to je građa koja je već imala legitimitet u evropskoj etnologiji. Još 1980-ih godina održao se u Austriji simpozij na kojem se o tome znanstveno raspravljalo, a pokazani su i neki primjeri. Stoga sam se potpuno slobodna upustila u korištenje toga izvora i s velikim veseljem prolistala više od dvadeset tisuća novinskih stranica. Kod svih tih nestandardnih izvora, naravno, treba uvijek primijeniti veliku dozu kritičnosti. Takva vrsta građe ima svoja ograničenja, ali može dopuniti ono što je u etnologiji uvijek bilo osnovno, barem u moje doba, a to su kazivanja, autentične izjave, makar i kod njih treba biti vrlo kritičan.

Kad je nekada, u doba kada ste se počeli baviti istraživačkim i terenskim radom, bio odnos prema kazivanjima koje ste upravo spomenuli kao temeljne izvore u etnološkom radu ?

Kad je riječ o vjernim zapisima i transkripciji kazivača u etnološkom radu, tu se pomak dogodio onog trenutka kada smo dobili novi alat – magnetofon. U vrijeme kad ste radili tako da ste razgovarajući s kazivačem istodobno pokušavali zapisivati odgovore, u toj vam je brzini štošta promaklo. K tome, kazivači govore u dijalektu, kako već govore naši, pogotovo neuki, ljudi, i mnogo vam štošta promakne. Brzo i zapisujete pa poslije više ne možete pročitati vlastiti rukopis. Onog trenutka kad smo dobili magnetofon, situacija se sasvim promijenila. Kad ste ga uključili – naravno, uz privolu kazivača – mogli ste znatno sabranije i prirodnije voditi razgovor, jer ste bili koncentriraniji na kazivanje, a pri kasnijem preslušavanju i transkribiranju mogli ste zapaziti neke detalje kojih u času snimanja i niste bili svjesni. Drugo, otkrivате promjenu tona kod kazivača. Najedanput vidite, ili možete barem naslutiti, kad vam kaže ono što misli da bi vama bilo drago čuti, ono što smatra poželjnim, a kad govori doista iskreno, onako kako je bilo. To su bile velike prednosti, a s tim se promjenama postigla i veća vjerodostojnost kazivanja.

Kad se magnetofon kod nas počeo upotrebljavati?

Rekla bih 1970-ih, a možda i ranije. Na početku se radilo s velikim i teškim *nagrama* koje su folkloristi, etnomuzikolozi vukli sa sobom. Ja sam radila s malim diktafonom, svojim vlastitim, što je bilo ugodnije jer je bio lagan i malo diskretniji. Kod istraživanja trgovanja na sajmištu bilo je i delikatnijih situacija. Mnogi su ljudi dolazili prodavati svoju robu iz velike potrebe pa su se i skanjivali o tome govoriti. Tada bih ponekad i prikrivala magnetofon pa su onda i kazivači opuštenije govorili. Sjećam se i jedne neugodnije situacije. Naravno, na sajmovima se svašta događa, uvijek su tamo i kockari, igraju se hazardne igre, pri čemu voditelj događanja govori i neke standardne formule, koje sam pokušavala snimiti. Oko mjesta gdje se odvija "igra" skupio se krug gledatelja u koji sam i ja ušla držeći u ruci aktivirani diktafon. Tada me netko potapšao po ramenu i grubim tonom kazao: *ako ga odmah ne isključite, oduzet ćemo vam ga*. To je zacijelo bio jedan od članova društva koje je upriličilo tu hazardnu igru. Procijenila sam da je najbolje da diktafon odmah isključim

i brzo nestanem u sajamskoj gomili, makar nisam uspjela zabilježiti ono što sam namjeravala.

Jeste li se još kad našli u takvim nezgodnim situacijama na terenu?

Uglavnom nisam. Možda sam djelovala tako da sam uvijek uspijevala steći povjerenje, a to je kod rada s kazivačima jako važno. Povjerenje možete steći u prvom redu na taj način da kažete zašto ste došli i zašto sve to radite, onoliko koliko vaš sugovornik to može razumjeti. Zatim, vašega ćete sugovornika vi zanimati – bit će vrlo znatiželjan i ispitivati vas o vašem privatnom životu, što nije ugodno, ali mislim da na to naprosto morate odgovoriti. To je također jedan od načina stjecanja povjerenja. Meni je bilo jako važno da višekratno dolazim k istim kazivačima: tako se gradi povjerenje i uzajamno poštovanje. U ono smo doba fotografirali kazivače pa bismo im pri slijedećem posjetu donijeli fotografije i nakon toga bili jako dobro primljeni.

Ipak, sjećam se neugodnog doživljaja s jednog od mojih boravaka u Žumberku. Odsjela sam u privatnoj kući, jer tamo nije bilo moguće ništa drugo, a vlasnik kuće je bio neki općinski službenik. Ispitivanje sam provodila na temelju opsežne tiskane upitnice za Etnološki atlas, i to u susjednom selu gdje sam provodila cijele dane, a u kući mog domaćina samo bih prespavala. Upravo tih dana neka je grupa terorista ilegalno upala u Jugoslaviju, što je prilično odjeknulo u javnosti, pa me moj savjesni domaćin prijavio policiji kao sumnjivu osobu. Dok sam bila odsutna policajci su pretražili moje stvari. Nije mi preostalo ništa drugo nego da prekinem boravak u selu, ali sam ponajprije otišla u Samobor na policiju, ispričala čime se bavim ponijevši sa sobom upitnice kao dokazni materijal, s nadom da se time nesporazum otklonio i da ću moći nastaviti s radom na dotičnom terenu.

Ponekad se doista događalo, sudeći po nekim sjećanjima, da etnologue i folkloriste na terenu zamijene s nekim drugim...

Sad ste me podsjetili na nešto što se dogodilo za boravka na Zlarinu. Bila je sredina ljeta, svi su u ležernoj odjeći odlazili na kupanje, a ja bih se ujutro morala pristojno obući, i zatim bih – iako sam inače uvijek po terenu išla sama – s lokalnim vodičem hodala od kuće do kuće skupljajući etnografsku građu. Jedne večeri šecem sama uz more i čujem neke mladiće koji govore: *tu ima neka luda profesorica pa tu nešto po cijele dane gnjavi ljude...*

A. Muraj sa studentima i kazivačima tijekom etnološkog istraživanja u Dobrinjštini, otok Krk, 1979. (nepoznat fotograf, Dokumentacija IEF foto 40083)

Koliko se preklapao Vaš privatni život s profesionalnim? Pisma ste, primjerice, odnijeli doma pa ste ih sušili, uvijek ste se vraćali ljudima, kazivačima.

Mislim da me to na neki način obogaćivalo. U prvom redu susret sa živim ljudima, poniranje u njihove živote. A što se tiče moga privatnog života, članovi moje obitelji i prijatelji bili su ne jednom involvirani u moje pothvate, najčešće kao vozači do žumberačkih vrlati ili nekih drugih sela ili pak kao pažljivi slušači mojih terenskih dogodovština... U svojim prvim istraživanjima, kad sam počela raditi u Karlovcu, pridružila sam se prijateljskom službeniku osiguravajućeg društva, po zanimanju doktoru veterine, koji je odlazio utvrđivati štete pa bi onda i mene, svojom dobrom voljom, uzeo u auto.

To znači da je Vaš teren ovisio o tome gdje je nastala šteta?

Da... tako sam u svojim počecima imala dobru priliku da upoznam teren kojim mi se valjalo u budućnosti baviti.

Osim terenskim i uže-znanstvenim radom, bavili ste se i onim leksikografskim. Kakva su Vaša iskustva kao autorice, ali i urednice struke u pojedinim leksikografskim izdanjima?

Leksikografski rad je vrlo specifičan i nadasve samozatajan. On je u svojoj biti kompilativan – uvijek morate imati uvid u sve što je već prije bilo objavljeno – ali mislim da svatko tko se bavi leksikografskim radom treba biti vrlo discipliniran. Autor leksikografske jedinice treba poznavati sve činjenice koje dolaze u obzir, one moraju biti potpuno točne i precizne, iznesene sažeto u jasnom, svima razumljivom izričaju, a pritom autor mora sebe potpuno potisnuti. To je bit leksikografskog rada. Što se tiče etnologije, u dosadašnjim u nas objavljivanim leksikografskim izdanjima etnološka struka je imala svoje mjesto među svim drugim strukama, ali možda – mi nismo mogli puno utjecati na taj okvir – nedovoljno, pogotovo s obzirom na novije, moderne tendencije u suvremenoj etnološkoj/kulturnoantropološkoj praksi. Preferirao se izbor “klasičnih” etnografskih pojava. Uvijek sam priželjkivala da se objavi posebni etnološki leksikon koji bi sadržavao i nekadašnje i suvremene fenomene. Mislim da bi to bio prijeko potreban alat za same etnologe, a da bi on istodobno mogao drukčije i bolje pozicionirati etnologiju među drugim znanstvenim disciplinama.

Kako ste Vi ušli u leksikografski rad?

Mene je davno zamolio Žarko Domljan, urednik *Likovne enciklopedije*, da obradim natuknicu “Branimir Bratanić”. Nije bilo lako u deset redaka prikazati osobnost i djelo mog profesora i tadašnjeg šefa. To je bio početak mog leksikografskog rada koji sam nastavila daljnjom suradnjom na *Likovnoj enciklopediji*. Zatim sam po preporuci Dunje Rihtman-Augušin surađivala na *Hrvatskoj enciklopediji* i *Hrvatskom biografskom leksikonu* Leksikografskog zavoda, pa na *Hrvatskom leksikonu* i *Općoj i nacionalnoj enciklopediji* glavnog urednika Antuna Vujića, i ostala sam u tome do nedavno. Današnja elektronička sredstva stubokom mijenjaju taj posao pa je upitna budućnosti leksikona i enciklopedija u papirnatom obliku, ali mislim da će uvijek postojati potreba za takvom vrstom priručnika.

Spomenuli ste ranije da na Vašu studiju o Sošicama i kulturi stanovanja tada nije bilo većeg odjeka. Kako je s kasnijim studijama, ima li danas reakcija Zagrepčana na Vašu zagrebačku knjigu?

Što se tiče zagrebačke knjige, u struci do sada nisam imala neki veći odjek. Najljepše reakcije stigle su od ljudi koji su porijeklom Zagrepčani, a danas žive u državama Europe i obje Amerike. Oni su je s oduševljenjem prihvatili i neki su od njih izjavili da su konačno dočekali knjigu koja ih podsjeća na njihov nekadašnji način života, posebice na svetkovanja kakva su i oni i njihovi preci prakticirali.

Što Vas je potaklo da krenete u takvo zagrebačko istraživanje?

Godine 1993. pripremala sam s kolegicama iz Etnografskog muzeja izložbu i publikaciju o poznatom etnografskom istraživanju Pokuplja iz 1923., ostvarenog plovidbom Kupom od Karlovca do Siska. Kako je to bio izuzetan događaj u ondašnjoj muzeološkoj praksi zanimalo me je li bilo kakvog odjeka u ondašnjem tisku. Uzevši u ruke onodobne novine shvatila sam da mogu biti prikladan izvor za izučavanje svakodnevnog života. A već dugo opsjedala me zamisao da se pozabavim i običajima gradskog stanovništva, posebice stanovnika moga rodnog grada Zagreba. Pritom sam gajila ambiciju da pokušam obuhvatiti cijelo dvadeseto stoljeće, očekujući da će se na taj način očitovati transformacije. Naime, jedno od načela kojeg sam se pridržavala u svojoj stručnoj djelatnosti polazi od pretpostavke da nijedna pojava nije zauvijek zadana, već je se mora motriti kao proces. Ubrzo nakon što sam zaronila u istraživanje pokazalo se da je zamišljena ideja o stoljetnom razdoblju preobimna i da bi mi za njezino ostvarenje trebao još jedan život. Stoga sam, u skladu s mojom životnom dobi, odlučila da se ograničim na prvih dvadeset godina dvadestog stoljeća, na doba velikih promjena kako u političkom, tako i u društvenom i kulturnom životu Zagreba.

Sudjelovali ste i ranije u pripremi nekih zagrebačkih izložbi...

Sudjelovala sam i bila, uz Zoricu Vitez, koautorica etnografske izložbe, koja je doduše bila namijenjena u prvom redu inozemnoj javnosti – pa je bila održana u Mađarskoj 2000., Argentini i Čileu 2007. – ali je postavljena i u Zagrebu 2001. pod nazivom *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i vjekova*. U vrijeme kad sam već bila u tijeku s pripremama za knjigu o zagrebačkim blagdanima, ravnateljica Gliptoteke Arijana Kralj pozvala me u ekipu koja je počela pripremati izložbu o Tkalčićevoj ulici. Prionula sam uz taj posao tražeći građu o svakodnevnici stanara iz te ulice i pritom naišla na dva rukopisa, zapravo kronike jedne brojne obitelji iz Tkalčićeve. Predviđena izložba nije se realizirala jer je istodobno u okrilju Muzeja Grada Zagreba pripremana izložba slične tematike, ali meni su rukopisi o životu obitelji Šolc iz pera njihove rođakinje Vlaste Šolc bili dragocjeni izvor za *Zagrebačka blagdanska ozračja*.

Članica ste HED-a od njegovih početaka. Kako procjenjujete rad toga strukovnog društva i njegovo mjesto u dinamici discipline kroz više od pola stoljeća?

U doba osnivanja Društva bila sam još studentica. Tada studenti nisu mogli biti pravi članovi, već tzv. pridruženi. Ali odmah smo se uključili, prisustvovali sastancima, godišnjim savjetovanjima i kongresima. Uz kongrese priređivale su se i izložbe publikacija pa sam na jednom od prvih kongresa, održanog u Osijeku, sudjelovala u fizičkim poslovima oko postavljanja izložbe. Bio je to moj prvi skromni doprinos radu Društva.

Mislim da je svakoj znanosti potrebno strukovno društvo jer ono izvaninstitucionalno okuplja ljude. To mi se čini najvažnijim. Svaka institucija ima svoje programe i projekte, a strukovna udruženja imaju dva cilja. Jedno je da unapređuju svoju struku i da je populariziraju, a drugo da brinu za svoje članove. Što se tiče Hrvatskog etnološkog društva, kao stari član vas moram podsjetiti na sam početak, kada je Društvo osnovano u okviru jugoslavenskog Društva, a to je bilo 1959. godine. Osnovan je najprije Ogranak etnološkog društva Jugoslavije za Hrvatsku, koji je zatim tek, 1970-ih godina, postao Hrvatsko etnološko društvo. U doba kad je Društvo bilo osnovano, vrlo je malo diplomiranih etnologa moglo raditi u struci: uz nastavno osoblje na zagrebačkom Sveučilištu, nekoliko je osoba bilo zaposleno u tadašnjem Institutu za narodnu umjetnost i u Etnološkom zavodu Akademije, a najviše diplomiranih etnologa radilo je u dva etnografska muzeja, u

zagrebačkom i splitskom te kao kustosi etnografskih odjela različitih kompleksnih muzeja po Hrvatskoj. Ostali diplomirani etnolozi uglavnom su se zapošljavali prema svom drugom predmetu koji su diplomirali, pa su najviše radili u školama, nešto malo u medijima, izdavaštvu i sl. U takvoj situaciji pojava strukovnog udruženja omogućila je da se svi okupe, prisustvuju redovitim godišnjim i povremenim sastancima, na koje se pozivalo i ljude iz drugih struka, da se drže predavanja ili na drugi način sudjeluje u radu. Tako se moglo unapređivati i samu struku. I još je nešto što mi se čini važnim. Tada, naime, tih prvih godina, nije bilo publikacija u kojima bi se moglo objavljivati ishode istraživanja, posredovati stručne obavijesti i sl. Tu je uloga Društva bila vrlo velika i ono je dalo svoj doprinos i uspjelo čitavu struku promicati, a pogotovo kad su konačno počela izlaziti glasila. To su ponajprije bili grafički skromni, šapirografirani *Radovi*, pa zatim *Izviješća*, da bi konačno etablirani časopis postao *Etnološka tribina* koja ispunjava prostor i za ljude koji nisu izravno u struci. Mislim da je Etnološko društvo do sada apsolutno ispunilo svoju zadaću. Kako će biti dalje, s obzirom na nove načine komuniciranja itd., ne bih se usudila prognozirati...

A. Muraj kao promotora knjige N. Eckhel, *Narodne nošnje Ogulinskog kraja* (nepoznat fotograf, Dokumentacija IEF foto 40084)

Od novinskoga članka iz 1955. koji Vas je potaknuo da upišete studij etnologije pa do mirovine ostali ste djelatni u etnološkoj disciplini.

I nisam požalila. Takav studij ima svoje mane i svoje prednosti. Mane su možda te da se baš ne možete obogatiti kroz tu struku. U ono doba, primjerice, niste mogli dobiti stan. Zato sam za moga petogodišnjeg zaposlenja u Karlovcu svaki dan putovala vlakom na posao. Prednost je, po mojoj ocjeni, sam predmet naše struke, koji omogućuje doticaj sa živim ljudima. To doista može obogatiti čovjeka

Bilo je zanimljivo raditi kao muzealac, ali je bilo naporno i izazvalo promjene u životu. Zbog putovanja vlakom dizala sam se svakodnevno u pet sati ujutro, a vraćala se često dosta kasno pa mi je preostajalo malo slobodnog vremena. Radeći u kompleksnom muzeju valjalo se baviti i svim ostalim poslovima na užtrb svoje struke. Tako je moja izložbena djelatnost, primjerice, započela priređivanjem izložbe na Petrovoj gori posvećenoj

Narodnooslobodilačkoj borbi. Takva su bila vremena. Radeći na fakultetu nisam baš bila zadovoljna tadašnjom organizacijom studija etnologije i imala sam neke zamisli kako bi ga trebalo promijeniti. Ali u poziciji asistentice te zamisli nisam mogla provesti. Kao mali kotačić u tom velikom mehanizmu mnogoljudne ustanove, bez podrške i najbližih kolega, mogla sam napraviti samo neke male pomake, ali nikakve bitne rezove. Zapravo sam svoju najbolju radnu sredinu našla u Institutu, gdje sam, uostalom, i najduže ostala i tu završila karijeru.

Jeste li razmišljali o tome da pišete sjećanja na svoj rad, terenska istraživanja?

Jesam ... Godine 1998. Institut je slavio pedeset godina svoga postojanja i u časopisu *Narodna umjetnost* objavljeni su osvrti na dotadašnju djelatnost. U ulozi članice uredništva časopisa predložila sam da se objave i neformalne, anegdotalne situacije u kojima su se tijekom tog razdoblja zatekli pojedini zaposlenici. Bio je to šaljivi prilog svakodnevnom životu Instituta.

Razumije se i sama sam se bavila mišlju da opišem i vlastite doživljaje te vrste. Ali po-nestalo je vremena. Dan je postao prekratak, a čini se da je i život prekratak za ostvarenje svega onoga što se priželjkivalo.